

Rüstəmli Vüqar Sahib oğlu,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının "Hüquqşünaslıq"

ixtisasının III kurs bakalavri

UOT 34: 341.485

SOYQIRIM CİNAYƏTİNİN ANLAYIŞI

Açar sözlər: soyqırım, Rafael Lemkin, BMT, beynəlxalq cinayət hüququ.

Ключевые слова: геноцид, Рафаел Лемкин, ООН, международное уголовное право.

Keywords: *genocide, Rafael Lemkin, United Nations, International Criminal Law.*

Soyqırım cinayəti insanlığa qarşı yönələn amansız cinayətdir. Beynəlxalq cinayət olan soyqırım cinayəti hüquqi termin kimi ötən əsrdə elmə daxil edilmişdir.

"Soyqırım" anlayışını ilk dəfə elmə gətirən şəxs Rafael Lemkin olmuşdur. O, "Genosid" adlı məqaləsinin II hissəsində soyqırım haqqında aşağıdakı fikirlərini qeyd edir:

"Kütləvi qətl hər hansı bir fenomen üçün adekvat ola bilərmi? Biz hesab edirik ki, xeyr. Əgər o, cinayətin motivi ilə uyğunlaşmırsa, xüsusən də motiv irqi, milli və ya dini zəmindən irəli gəlsə, bu, adekvat hesab oluna bilməz. Bir millətin, habelə onun mədəni simasının məhvinə yönələn hərəkətlər indiyə qədər xüsusiləşdirilərək adlandırılmışdır. Əgər qeyd edilən hərəkətlər bioloji məhvlə uyğunlaşmırsa, adekvat görünmür. Digər mənada bu anlayış, əsasən, vətəndaşlıqdan məhrum etməni xarakterizə etmək, onu ifadə etmək üçün istifadə olunur. Bir çox müəlliflər ümumi anlayışdan istifadə etmək əvəzinə, irqlərin və millətlərin məhv edilməsini onların yalnız bəzi funksional cəhəti ilə uyğunlaşan anlayışlarla adlandırmağa üstünlük verirlər".

Bu mülahizələr məqalənin müəllifini bu xüsusi konsepsiyanın zərurətindən irəli gələrək yeni termin yaratmağa sövq etdi: genosid. Bu söz qədim yunan sözü "genos" (irq, tayfa) və latın dilindəki "cide" (öldürmək) şəkilçisindən formalaşdırılmışdır" [6, s. 227-228].

Çörçill soyqırımı "adsız cinayət" adlandırmışdır [5, s. 12]

Rafael Lemkin soyqırımın qısa anlayışını bu cür verir:

"Genosid milli, irqi və ya dini qrupun məhv edilməsi cinayətidir" [6, s. 228]

Soyqırma Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Kambanda işində (16-cı bənd) "cinayətlərin cinayəti" kimi qiymət verilmişdir [3, s. 7].

Soyqırım cinayəti haqqında ən əsas beynəlxalq sənəddə – BMT Baş Məclisinin 9 dekabr 1948-ci ildə qəbul etdiyi "Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında" Konvensiyada soyqırma bu cür anlayış verilir:

"Bu Konvensiyada **"soyqırım"** dedikdə, hər hansı milli, etnik, irqi, yaxud dini qrupu tam və ya qismən məhv etmək məqsədilə törədilən aşağıdakı hərəkətlər başa düşülür:

- a) bu cür qrupun üzvlərinin öldürülməsi;
- b) bu cür qrupun üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli xətər yetirilməsi;
- c) hər hansı qrup üçün qəsdən onun tam, yaxud qismən fiziki məhvinə nəzərdə tutan həyat şəraiti yaradılması;
- d) bu cür qrupda doğumun qarşısını almağa yönəldilmiş tədbirlərin görülməsi;
- e) uşaqların zorla bir insan qrupundan alınıb başqasına verilməsi" [2, s. 277].

Soyqırım cinayətinin tərkib hissələri olan əməllərin izahını aşağıdakı kimi vermək olar:

1) Qrup üzvlərinin öldürülməsi:

Bu əməldə cinayətkarın bir və ya daha çox şəxsi öldürməsi baş verir. Burada “öldürmək” sözü “ölümə səbəb olma” ilə də əvəz oluna bilər. Cinayətkarın niyyəti bu əməl də daxil olmaqla, birlikdə soyqırımı təşkil edən bütün əməllərdə milli, etnik, irqi və ya dini qrupu tam və ya qismən məhv etmək olur;

2) Bu cür qrupun üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli xətər yetirilməsi:

Bu əməldə cinayətkarın bir və ya daha çox şəxsin ağır bədən xəsarəti almasına, yaxud onlara əqli xətər yetirilməsinə səbəb olması baş verir. Bir və ya bir neçə şəxsə əzab vermə, cinsi təcavüz, qeyri-insani və ya alçaldıcı rəftar buraya aid edilə bilər;

3) Hər hansı qrup üçün qəsdən onun tam, yaxud qismən fiziki məhvini nəzərdə tutan həyat şəraiti yaradılması:

Bu əməldə cinayətkarın bir və ya bir neçə şəxsin həyat şəraitinə zərər vuran tədbirlər görməsi baş verir. Burada “**həyat şəraitinə zərər vuran tədbirlər**” dedikdə, qrup üzvlərinin qəsdən həyat üçün əvəzolunmaz mənbələrdən məhrum edilməsi, yəni qida, tibbi xidmətlərdən məhrum edilmə və ya evlərdən qovulma başa düşülür.

4) Bu cür qrupda doğumun qarşısını almağa yönəldilmiş tədbirlərin görülməsi:

Bu əməldə cinayətkarın bir və ya bir neçə şəxs üzərində müəyyən tədbirlər görməsi baş verir (şəxslərdə nəsilartırma qabiliyyətinin məhv edilməsi).

5) Uşaqların zorla bir insan qrupundan alınıb başqasına verilməsi:

Bu əməldə cinayətkarın zorla bir və ya bir neçə şəxsi başqa qrupa keçirməsi baş verir. Burada “zorakı” anlayışı yalnız fiziki məcburiyyəti ifadə etmir, belə ki, bir və ya bir neçə şəxsə qarşı yönələn güc ilə təhdid etmə, təzyiq göstərmə, saxlanma, psixoloji iztirab və ya ağır təhqirlər, şəxs və ya şəxslərdə yaranan zorakılıq qorxusu da bu anlayışın məzmununa daxildir. Bu cür hərəkətlərin yönəldiyi şəxslər zorakı mühitin təsirlərinə məruz qalırlar. Zərərçəkmiş şəxs və ya şəxslərin 18 yaşından aşağı olması və cinayətkarın zərərçəkmiş şəxs və ya şəxslərin 18 yaşından aşağı olduğunu bilməsi və ya

bilməli olması bu əməl üçün qeyd edilməli olan ən mühüm hallardan biridir [4, s. 2-4].

Qeyd etmək lazımdır ki, “Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” BMT Konvensiyasında tam və ya qismən məhv edilməyə məruz qalan qrupların təsnifatında “sosial” və “siyasi” ifadələrinin işlədilməməsi beynəlxalq cinayət hüququnda kolliziyalar yaradır. Belə ki, soyqırım cinayəti törədilərkən cinayətkarlar tərəfindən aparılan ayrı-seçkilikdə yalnız milli, etnik, irqi və ya dini xüsusiyyətlər nəzərə alınmır, burada həm də sosial və ya siyasi xüsusiyyətlərə görə soyqırım aktının tərkib hissələrinə yol verilir. Lakin Konvensiyada soyqırıma verilən anlayışda “sosial” və “siyasi” ifadələri işlədilmədiyi üçün bu səbəblərdən törədilən cinayətləri soyqırım cinayəti hesab etmək mümkün deyildir. Tanınmış hakim A. Kassesini iddia edir ki, Konvensiyada insanların könülsüz şəkildə və adətən, doğularkən aid olduqları sosial qruplar nəzərdə tutulur [1, s. 13]. Kassesini bu iddiaya sövq edən əməl də Konvensiyada qrupların xüsusiyyətlərinə “sosial” və “siyasi” anlayışlarının aid edilməməsi olmuşdur. Fikrimizcə, sosial və ya siyasi xüsusiyyətinə görə fərqlənən qrupun tam və ya qismən məhvini yönəldilmiş hərəkətlər soyqırım cinayətinin tərkib hissəsi sayılmalıdır. Bu barədə fikrimizi belə əsaslandırma bilərik ki, soyqırım cinayəti üçün məhz müəyyən xüsusiyyətinə görə fərqlənən qrupun tam və ya qismən məhvini yönələn hərəkət faktı olmalıdır. Fikrimizi nisbətən ümumiləş-dirərək qeyd edə bilərik ki, **soyqırım – hər hansı bir xüsusiyyətinə görə fərqlənən qrupun tam və ya qismən məhvini yönələn hərəkətlərin toplusudur.** Soyqırıma məruz qalan qrupun üzvləri müəyyən xüsusiyyətlərinə görə eynilik təşkil etməlidirlər. Bu da onların məhvini yönələn hərəkətlərin soyqırım hesab olunması üçün əsasdır.

Fikrimizcə, Konvensiyada soyqırım cinayətini xarakterizə edən hərəkətlər arasında yanlışlıq vardır. Belə ki, soyqırım cinayəti üçün qrupun tam və ya qismən məhvini

yönələn hərəkətlərin törədilməsi tələb olunur. Dilçilik nöqtəyi-nəzərindən məsələyə yanaşarkən “genocid” ifadəsinin tərcümədə “soyun, nəslin qırımı, məhvi, öldürülməsi” mənasını verməsi də bunu təsdiqləyir. Qrupun məhvi üçün ən əsas meyar onun üzvlərinin ölümü və ya gələcək davamçıların (nəsillərtirəmə qabiliyyəti ilə dünyaya gəlmiş olan və ya övladlığa götürülmüş uşaqlar) ola bilməməsidir. Lakin Konvensiyada soyqırım cinayətini xarakterizə edən hərəkətlərin daxilində qrupu təşkil edən şəxslərin bioloji məhvi, yəni ölümü və ya gələcək davamçıların ola bilməməsi faktı ilə nəticələnməyən hissə qeyd olunmuşdur. Belə ki, Konvensiyanın 2-ci maddəsinin “b” hissəsində nəzərdə tutulan “bu cür qrupun üzvlərinə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli xətər yetirilməsi” ifadəsi qrup üzvlərinin bioloji məhvinə, habelə onların gələcək davamçıların ola bilməməsini xarakterizə edən hərəkətlərdən sayılmır ki, fikrimizcə, bu da soyqırım cinayətinin tərkib hissəsi hesab oluna bilməz. Doğrudur, şəxslərə ağır bədən xəsarəti, yaxud əqli xətər yetirilməsi bəzi hallarda onların ölümünə yol açar, lakin bu hərəkətlər şəxslərin ölümünü şərtləndirmədiyindən soyqırım cinayətinin tərkib hissəsi kimi nəzərə alınma bilməz.

Fikrimizi ümumiləşdirərək soyqırım cinayətinə bu cür anlayış verə bilərik:

“Soyqırım – milli, etnik, irqi, dini, sosial və yaxud siyasi xüsusiyyətinə görə fərqlənən qrupun:

- üzvlərinin öldürülməsi;
- üzvlərinin ölümünü şərtləndirən həyat şəraitinin yaradılması;
- üzvləri daxilində nəsil artımının qarşısının alınması;
- üzvlərinin uşaqlarının qrupdan qəsdən ayrı salınaraq fərqli qrup daxilində inkişaf etməsi üçün tədbirlərin görülməsi hərəkətləri ilə səciyyələnən, bununla da qrupun tam və ya qismən məhvinə yol açan və bəşəriyyətə qarşı törədilən cinayət əməlidir”.

Müasir dövrdə soyqırım cinayətinin tərkib hissəsi olan əməllərin və bu cinayətin yönəlmiş olduğu şəxslərin konkret dairəsinin müəyyən olunması, bununla da ona düzgün və dəqiq anlayış verilməsi beynəlxalq cinayət hüququ üçün öz aktuallığını saxlayan məsələlərdən biridir.

Qeyd etməliyik ki, soyqırım cinayətinin digər cinayətlər kimi anlayışının düzgün və dəqiq müəyyən olunması bu cinayətin qarşısının alınması və cəzalandırılması sahəsində hüquqa böyük töhfələr verəcəkdir.

İstifadə edilmiş mənbələr:

1. Cassese A. International Criminal Law. Cambridge, 2004
2. “Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide”, Adopted by Resolution 260 (III) A of the United Nations General Assembly on 9 December 1948. U.N.T.S. No. 1021, vol. 78, 1951, p. 277
3. ICTR. Kambanda, 4.9.1998
4. International Criminal Court. Elements of Crimes. The Hague, International Criminal Court publication, 2011
5. Leo Kuper. Genocide. Its Political Use in the Twentieth Century. New Haven, Yale University Press, 1981
6. Raphael Lemkin. Genocide // American Scholar, Volume 15, no. 2, April 1946, p. 227-230

ПОЯТИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ ГЕНОЦИДА

РЕЗЮМЕ

В статье отмечено, что преступление геноцида не удовлетворено только физическим уничтожением определенной группы людей, более того это также влияет на психологию общества. Спецификация его концепции, понимая суть этого серьезного преступления очень важна для права.

Rustamli Vugar Sahib

CONCEPT OF GENOCIDE CRIME

SUMMARY

It is stated in the article that genocide is not just a matter of physical assimilation of a certain group of people, but it also affects the psychology of society. Understanding the specifications of its concept and essence of this serious crime is of crucial importance in international criminal law.

Rəyçi: h.ü.f.d., dos. A.Qədiməliyev

Təqdim edən: h.ü.e.d., prof. H.S.Qurbanov

Daxil olma tarixi: 18.07.2017

Təkrar işlənmə tarixi: 22.08.2017

Çapa imzalanma tarixi: 03.10.2017